

PARADIGMES, PAIDEIA I JOCS OLÍMPICS (*)

Oscar Minkévich,

*Doctorand en Metodologia de la Investigació Científica i Tècnica.
Professor de Filosofia. Professor d'Educació Física.*

Resum

Aquest treball intenta mostrar com determinats marcs teòrics-metodològics –anomenats paradigmes, episteme, camp epistemològic– entrellacen l'imaginari que guia les pràctiques socials dels subjectes. D'altra banda s'assaja com la influència d'aquest també la podem observar en la *paideia* i en els Jocs Olímpics en la mesura que pràctiques socials, així com també alguns dels riscos que poden sobrevenir quan hom els desconeix o quan alguns d'ells s'arroga la veritat de manera exclusiva.

"..... en l'estructura de la visió del món sempre es troba continguda una relació interior de l'experiència de la vida amb la imatge del món, relació de la qual es pot derivar sempre un ideal de vida".

W. Dilthey (1)

Hi ha certs termes que, per la seva funció no tan sols denotativa sinó principalment connotativa, ens permeten accedir i *construir* la realitat mitjançant el llenguatge d'una manera més apropiada que d'altres, faciliten observar i explicar millor certs fets que s'esdevenen en aquesta realitat, la qual cosa no implica sostenir per això que aquestes propietats ens condueixin a aclarir-los necessàriament de manera definitiva. Una qüestió és aclarir un fet i una altra, solucionar-lo, encara que el primer actua sempre com a condició del segon.

Un d'aquests termes és paradigma, que si bé és emprat usualment i insistentment des dels anys 60, més precisament a partir de l'obra de T.S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions* (1962), no ens és desconegut ni relativament nou dintre de la literatura en general i –encara menys– en la filosòfica.

Plató, en el seu moment, va fer servir *παράδειγμα* (paradigma) en diferents sentits, des d'exemple, mostra, còpia, patró,

Paraules clau:

educació, Jocs Olímpics, *paideia*,
Pierre de Coubertin, Olimpisme.

Abstract

This work tries to show how determined theoretical-methodological frames –called paradigms, episteme, epistemological field– constitute the theoretical framework that is guided by the social practices of the subjects. On the other hand, we tested how the influence of the same we can also observe in "paideia" and in the Olympic Games as concerns social practices, as well as some risks that can happen when they are unknown or when one of them thinks they possess the truth exclusively.

fins a model. I quan va recórrer al terme "exemple", aquest no tenia el sentit de "mer exemple", sinó el "d'exemplar", és a dir, allò que actua com a *model* d'alguna cosa o *per* alguna cosa. La seva coneguda teoria de les idees, il·lustra això darrer. Aquestes actuen com a models eterns i immutables de les quals el que és sensible només n'és partícip.

Kuhn –no molt llunyà al concepte platònic– interpreta els paradigmes com a models que poden estar temporalment estables dins del que anomena "ciència normal", emprant-los en el sentit de "...realitzacions científiques reconegudes universalment que, durant un cert temps, proporcionen models de problemes i solucions a una comunitat científica" (2).

(*) Aquest treball –amb algunes modificacions que vaig considerar pertinent efectuar– fou presentat en el 4t Seminari Internacional de PostGrau sobre Estudis Olímpics –antiga Olímpia–, Grècia, 1996.

L'inconvenient que aquest significat tindria si el volguéssim aplicar al nostre camp –el social concretament– és que el va prendre a partir dels fets històrics de les anomenades ciències “dures”, exemples que no són totalment transferibles per interpretar els fenòmens socials. Dintre del fenomen humà s'esdevé que les teories que serveixen de paradigmes no es reemplacen unes velles per unes altres de noves per donar lloc al tan pretès *progrés* de la ciència, sinó que diferents teories poden arribar a conviure dintre d'una mateixa societat. Encara més, és precisament aquesta particular convivència el que constitueix i caracteritza les societats humanes.

Adoptarem –en el nostre cas– el significat d'un terme que ens permeti desxifrar alguns dels complexos i canviants fenòmens humans. Considerarem els paradigmes com a “... marcs teoricometodològics utilitzats.. per interpretar fenòmens en el context d'una determinada societat” (3).

Un altre terme proper i que completa el rol que compleix el paradigma és el que va fer servir Foucault (4) amb *episteme*, anomenant-lo també “camp epistemològic”, que funciona dintre de les societats com a estructura subjacent i inconscient destacant com els objectes són percebuts, agrupats i definits. L'*episteme* constitueix el lloc on queda instal·lat l'ésser humà i des del qual coneix i actua d'acord amb les regles estructurades per l'*episteme*. És l'*episteme* la qui, de manera subreptícia, estableix les regles de joc perquè l'ésser humà *jugui*.

Paradigmes, *episteme*, camp epistemològic, són termes que en menor o major mesura són en nosaltres. Ells s'insereixen i després es manifesten en deixar la seva marca cultural en l'adquisició d'hàbits, valors i costums. La seva empremta es pot trobar des del nostre naixement en tot allò que es refereix a les normes respecte del que es pot i del que no es pot fer. D'aquí que som, en major o menor mesura, producte i productors de paradigmes i, per això també, seguint Foucault, subjectes a determinades pràctiques socials.

Serà l'imaginari del context sociocultural amb els paradigmes que ell mateix entrellaça i estructura a través del discurs, el que materialitza i deixa inscrit en els cossos dels subjectes que el conformen en diferents èpoques el sentir, els prejudicis, els valors morals i ideals que els serveixen de guia i són reguladors dels seus actes. Així el cos, és una espècie de radiografia sociocultural, i els conflictes que el cos expressa i viu són –en la seva major part–, els conflictes vigents que pateix aquell context sociocultural.

Quins paradigmes estructuraren i estructuraren els subjectes des de la *paideia* grega? Quins van actuar i actuen com a ideals que es desprenen per a ser activats? Quines relacions existeixen entre paradigmes, *paideia*, olimpisme i jocs olímpics? Jaeger comenta en la seva coneguda *Paideia* que “l'educació no és possible sense que s'ofereixi a l'esperit una imatge de

l'home tal i com cal que sigui” (5). En tota civilització, si existeix una determinada i no qualsevol imatge de l'ésser humà a la qual hom aspira, les activitats necessàries per encarar qualsevol empresa educativa es veuran facilitades, ja que aquesta imatge actuarà com a brúixola en qualsevol procés de socialització dels subjectes, tant en l'aspecte formal com en el no formal.

A la Grècia clàssica serà primer el concepte de *kalokagatia* (de *καλος*, bell i de *αγατο*, bo), el que farà de guia en l'educació dels nobles. Però la imatge deontològica que inspira la força educadora de la noblesa a la qual al·ludeix Jaeger, girarà al voltant del concepte de *αρετη* (areté: excel·lència, mèrit, perfecció, força, vigor, entre d'altres significats), igual que tota l'educació grega. Com a concepte paradigmàtic, l'areté marcava els trets que havia de posseir tot aquell que aspirés a ser considerat noble.

La *πολις* (polis, ciutat) grega –específicament la del segle v aC.– volia que el ciutadà fos bell, bo i virtuós, conceptes paradigmàtics que cercava estructurar un individu de caràcter recte i equilibrat. I les diferents pràctiques socials van anar generant el discurs que calia per tal que s'obtingués un ciutadà que respongués a aquestes característiques.

El paradigma del que havia de ser una República, apareix en el discurs dualista-axiològic de Plató orientant la *paideia* i les diferents pràctiques socials a través de la gimnàstica per al cos i la música per a l'ànima. El seu discurs no va ser aliè al que havia de ser l'educació, ell va ser el portaveu d'un poble i va contribuir amb el seu treball a establir un paradigma, a *construir* un tipus de subjecte que fos equilibrat. La *paideia* va comptar, d'aquesta manera, amb una brúixola i els joves tenien en els jocs i la gimnàstica un mitjà per completar la seva educació, juntament amb l'ensenyament de la lectura, la música, l'escriptura i d'altres arts lligades al creixement de l'ànima.

Les pràctiques socials engendren dominis de saber que, al seu torn, generen nous conceptes i tècniques que constitueixen amb el temps nous subjectes. Així és com nous subjectes van anar apareixent, sostenint uns un paradigma lligat a l'esfera del saber, i d'altres a l'esfera del fer, enfrontant-se entre ells. Diferents paradigmes van començar a conviure dintre de la societat grega.

Per la seva banda, els Jocs Olímpics sintetitzaven paradigmàticament les activitats dutes a terme tant dins de les palestres i els gimnasos com fora d'elles, reflectint l'esperit de la cultura grega. Déus i humans es citaven en aquest important esdeveniment. Els joves atletes es veien afavorits amb la fama per la seva participació en el Jocs, el seu renom amb base en l'entrenament i l'esforç personal podia conduir-los a la glòria, i amb això, recórrer tots els territoris imaginats. Obtenir la

corona en els Jocs Olímpics constituïa una de les fites més apreciades. Un particular i noble esperit envoltava Grècia. Els Jocs no eren sinó el podi on s'exposava al món aquest sentir tan especial.

Amb el pas del temps, altres pràctiques socials es van esdevenir. La gimnàstica i la música no aconseguien o no van poder mantenir l'equilibri tant cercat, en particular des de la *paideia*. Altres interessos, així com l'adveniment i intercanvi amb d'altres civilitzacions i amb això, altres cultures –a més de les qüestions polítiques– comencen a fer forat en aquest esperit que hem esmentat. Tot el que representaven els Jocs Olímpics lentament es va anar tergiversant. L'afany de glòria desmesurat, aconseguir la victòria per altres mitjans que no siguin els que estipulaven les regles van començar a aparèixer. Altres models van tenir lloc conjuntament amb el seu domini en les no poques i complexes relacions humanes.

També actualment diferents paradigmes no deixen d'intervenir en les nostres pràctiques socials. I es podria assenyalar que són bàsicament tres els que actuen en les ciències socials: el positivista, el materialista històric i l'interpretatiu.

El progrés de les ciències anomenades “dures” –especialment, la Física– que van tenir el seu origen en l'Edat Moderna amb Galileu, F. Bacon i Descartes entre d'altres, van anar mostrant al món els seus nous descobriments, les seves prediccions i el control, cada cop més gran, sobre determinats fenòmens de la naturalesa. L'avenç i el prestigi assolit va fer creure que eren l'únic model a seguir per la resta de les ciències. August Comte així ho va creure i a finals del segle passat i començaments d'aquest, va formular, no només els seus principis per establir-lo en les ciències socials, sinó que també va ser ell el qui el va anomenar com a positivista.

Un dels seus continuadors va ser Durkheim, que, a més, va ajudar a consolidar-lo. Considerà els fets socials com a coses, raó per la qual la tasca que calia que la ciència desenvolupés consistiria a no ocupar-se només d'observar amb cura, de descriure i classificar un ordre de fets, sinó, a més, de trobar el caire per on resulten científics, és a dir, descobrir-hi algun element objectiu que impliqui una determinació exacte i, si és possible, el seu mesurament, allò que és quantificable.

Però, malgrat el prestigi del positivisme, d'altres paradigmes (interpretatiu i materialista històric) van tenir lloc. Pensadors com Dilthey, Husserl i també, però amb matisos diferents, l'Escola de Frankfurt, s'hi van oposar assenyalant els perills que pot comportar la pretesa “naturalització” del món social, que, per sí sola, no explica ni definitivament ni completament el complex fenomen humà.

Dintre d'aquesta corrent –específicament la interpretativa, que està en vies de consolidar-se– el supòsit bàsic és la necessitat de *comprendre* el sentit de l'acció social en el

context del món de la vida i des de la perspectiva dels seus participants.

Quan Coubertin comença la seva tasca àrdua en relació amb l'esperit de l'Olimpisme i el restabliment dels Jocs Olímpics, es trobava en ple encreuament de paradigmes, a finals del segle XIX. I Coubertin, voluntàriament o involuntària, no va ser aliè a les seves influències, com tampoc no ho estem nosaltres. En l'esperit de l'Olimpisme, la transcendència dels Jocs, el sentit místic dels seus símbols, la valoració per l'esforç humà, *allò important és competir*, en el sentit de poder participar, són trets del paradigma interpretatiu, però que fora d'aquest context poden servir al paradigma positivista quan solament l'important ha de passar per l'observació i el mesurament.

L'objecte i subjecte de coneixement, de la mateixa manera que la veritat, es construeixen i constitueixen en funció de relacions de poder, de relacions entre éssers humans. Un exemple clar d'això és que pràcticament tota la tecnologia avançada, relacionada amb les pràctiques esportives, són per satisfer cada cop més les exigents marques mundials. Les marques no deixen de ser un reflex del poder de la tecnologia i els diferents països que hi inverteixen saben que no és el mateix ser cap de lleó que cua de rata a nivell dels esports. Això ho saben molt bé tots els països quan se celebren uns Jocs Olímpics. Semblaria que no tingués tanta importància en el sentit d'una trobada fraternal entre tots els pobles del planeta, com mostrar, com en una vitrina, qui és qui àdhuc en els Jocs.

Cada cop més observem que els marges del cos humà –que varien d'acord amb cada disciplina–, comencen a ser estudiats curosament per especialistes en l'esport en funció dels límits que, a nivell fisiològic, regeixen l'esforç. Diferents tècniques i descobriments genètics s'estan utilitzant per la ciència i la tecnologia actual fins al punt que els atletes es poden arribar a convertir en robots d'aquestes. I l'interès que existeix ocasionalment per alguns estudis qualitius –plantejats dintre d'un paradigma interpretatiu–, només tenen lloc en funció de quines altres causes poden estar afectant un atleta perquè no pugui rendir tot el que hom n'espera.

Quan qualsevol paradigma actua en el camp social i descuida la totalitat del subjecte, els desequilibris que provoca no es fan esperar. I la desconexió entre l'esperit de les idees –tal com van ser i haurien de seguir essent representats pels símbols Olímpics–, conjuntament amb el que poden representar els avenços científics, ja havia estat detectada per Coubertin que, des de la seva formació humanística, ens va posar en guàrdia, ja que com sabem “estimava la cura dels símbols Olímpics i la connexió dels Jocs amb l'esperit i la ciència; sense la qual cosa, no haguessin estat res més que ‘tècnica vestida d'història’” (6).

Seria massa ingenu i constituiria un error seguir “vestint” la història, desconèixer que aquesta roba serveix per alimentar només i unilateralment el paradigma de torn. Qualsevol vestit serveix, en definitiva, per cobrir “les formes”. També, potser, sigui per això que costi tant acceptar no veure que no veiem. Una conseqüència de les influències dels paradigmes és que en les diferents, importants i transcendents apreciacions teòriques de Coubertin, podem observar que no va saber determinar les implicacions teòriques, o no tenia els elements per poder-ho fer, o va seguir la tradició hel·lènica, o senzillament va considerar com a innecessari distingir entre l’esperit i el significat del joc i els de l’esport. Perquè, tal i com coneixem actualment els Jocs Olímpics, s’haurien d’anomenar Esports Olímpics, ja que en ells es duen a terme esports. Som conscients que, malgrat la seva proximitat, ambdós termes posseeixen significats i abastos diferents, i serà l’esport –i no precisament el joc–, el que millor respon en el seu gènere al paradigma positivista del nostre segle.

Comte sostenia un dels caràcters principals de l’esperit positivista, que la imaginació ha d’estar subordinada a l’observació, al que és mesurable. I si bé la imaginació no és absent en l’esport, sabem que no hi és essencial. Però en el joc –seguint la idea expressada per Le Boulch (7)– no és la imaginació l’ingredient principal, el que permet mitjançant aquesta funció i l’activitat creadora d’experiència subjectiva evadir-nos de la realitat de tall utilitari? No és el joc una revenja del principi de plaer sobre el principi de realitat?

El joc i tota la seva riquesa deixen lloc, i cada cop més, a l’esport. No hem ni podem negar la importància i la transcendència formativa de l’esport. És més, seria poc admissible no coincidir amb aquella frase de Coubertin que sostenia que “el món ens exigeix un nou home, formem-lo a través d’una nova educació” (8), que ell pregonava a través d’una “Pédagogie sportive”. El que no podem i no hem de deixar d’assenyalar són alguns aspectes la incidència dels quals pot perjudicar greument el seu veritable esperit.

L’esport, i la seva pràctica com a tal, sorgeix històricament del joc, posseeix ingredients del joc i és tan fort aquest parentiu que quotidianament s’utilitza el terme jugar quan es vol practicar un esport. Però quan l’únic que interessa és competir per guanyar de qualsevol manera, quan es recorre a tècniques per obstruir el contrari, ja sigui prenent drogues, violant regles, fent trampes, etc., l’esport perd els seus orígens lúdics i passa a ser un exponent utilitari al servei del resultat, la marca i l’egoisme sempre estèril. És quan l’esport pren més una fesomia semblant a la guerra que a una confrontació lleial entre adversaris circumstancials. Això va ser possiblement el que va inspirar a C. Sagan a dir que “els esports de competició són conflictes simbòlics, lleument disfressats” (9). En la *pai-*

deia contemporània assistim cada cop més a una pronunciada absència lúdica en l’esport, que també es pot observar en l’alt professionalisme de les elits que converteixen el component lúdic de l’esport en un treball molt sovint alienador (10).

La imatge paradigmàtica dels Jocs Olímpics també s’ha vist afectada pels interessos que han estat aliens al component vital de l’esport i a l’esperit de Coubertin de l’olimpisme com a paradigmes formatius. Alguns fets i no paraules ho testimonien d’aquesta manera: “els Jocs Olímpics de 1900 (a París) no van ser, en realitat, més que una part del programa d’espectacles confegit per a l’Exposició Universal” (11); Berlín i el nacionalsocialisme el 1936; Munic i els atemptats terroristes el 1972; Moscou i el boicot d’Estats Units per la invasió d’Afganistan el 1980. Fets que, si bé no impedeixen el calendari per celebrar els Jocs, sembren ombres en el món de l’esport.

Potser un dels antídots possibles per recuperar el sentit profund de l’olimpisme coubertià que els diferents governs podrien i haurien d’encarar és treballa en i des de l’educació en general, i des de l’Educació Física en particular, ja que són mitjans pràcticament insuperables –sempre i quan estiguin amarats de formació pedagògica–, per arribar a comprendre i a aprofundir tot allò que respecte d’aquest s’ha realitzat i se segueix realitzant.

El risc creixent que ens ha de fer reflexionar, especialment als educadors, radica en el fet que els paradigmes descontextualitzats estan ingressant, a poc a poc, en les escoles. En donen testimoni les classes d’Educació Física –que la majoria són similars a molts països–, en què es passa amb rapidesa excessiva a la tècnica i a l’assistència tecnològica en l’esport. Ja gairebé no es juga, la tècnica i la tecnologia no permeten una pèrdua de temps en jocs, sinó l’aprofitament explotat a la recerca de la quantificació i la competició esportiva. El nou paradigma exigeix eficiència, i l’aprendre jugant –ja esmentat i proposat per Plató (12)–, sembla que s’allunya cada cop més. Recordem que les idees de l’Olimpisme i de l’abast real dels esports que en el seu moment va pregonar Coubertin no van estar lliures d’impediments. Què ens garanteix que visualitzar i prendre les banderes adequades de l’Olimpisme en el nostre temps seran exemptes de pedres? Que n’hi hagi podem admetre-ho, però ser ingenus crec que no, encara que en les empreses humanes no hi ha mai garanties absolutes, són impredecibles, per molt que els pesi al positivisme.

Conviure amb paradigmes que es presenten com els únics amb poder de veritat –ampliant la frase de Coubertin– té els seus detalls i no conèixer-los o romandre-hi indiferents pot comportar riscos seriosos. Tanmateix, considerar que intentar conèixer-los pot dur aparellat el plaer de poder-nos avançar a conseqüències no desitjades per a les generacions futures, no

deixa de ser un repte i una alternativa humanística més que significatiu.

Notes

- (1) W. DILTHEY (1960) *La esencia de la filosofía*, Ed. Losada, Bs. As.
- (2) T. KUHN(1992) *La estructura de las revoluciones científicas*, Ed. F.C.E, Bs.As., *Prefacio*.
- (3) I. VASILASCHIS DE GIALDINO (1992) *Métodos Cualitativos I*, Ed. Centro Editor de América Latina, Bs.As., Tesis Núm. 2.
- (4) M. FOUCAULT (1969) «Las palabras y las cosas», Ed. Siglo XXI, México, 2a. ed., en especial, el capítulo dècim *Las ciencias humanas*.
- (5) W. JAEGER (1980) *Paideia*, Ed. F.C.E., Mèxic, 5a. ed., *Introducción-Nobleza y "Areté"*.
- (6) C. DIEM (1966) *Historia de los deportes*, Ed. Caralt, Barcelona, Volum II.
- (7) J. LE BOULCH (1985) *Hacia una ciencia del movimiento humano*, Ed. Paidós, Bs.As., 2a. reimpressió, Capítol II, *La dimensión humana del juego*.
- (8) C. DIEM op.cit.
- (9) C. SAGAN (1988) *Cómo nació el deporte*, article aparegut a la Revista Muy Interesante, Bs.As., pp. 31 a 34.
- (10) M. BERNARD (1985) *El cuerpo*, Ed. Paidós, Bs.As., *Introducción*.
- (11) C. DIEM op. cit.
- (12) PLATÓN (1963) *República*, Ed. Eudeba, Bs.As., (Llibre VII, 537a).

Bibliografía

- BERGER, P., LUCKMANN, T. (1994) *La construcción social de la realidad*, Ed. Amorrortu, Bs.As., 12a. ed.
- DESIATO, M. (1995) *Cuerpo y cultura en Friedrich Nietzsche, a Perspectivas Nietzscheanas*, Any IV, Núm. 4, Ed. Irala, Bs. As.
- DÍAZ, E. (1996) *La ciencia y el imaginario social*, Ed. Biblos, Bs.As.
- DURÁNTEZ, C. (1996) *Pierre de Coubertin y la filosofía del olimpismo*, Ed. Comité Olímpico Español-Academia Olímpica Española.
- HABERMAS, J. (1984) *Ciencia y técnica como ideología*, Ed. Tecnos, Madrid.
- SCHNITMAN, D.F. et al. (1995) *Nuevos paradigmas, Cultura y Subjetividad*, Ed. Paidós, Bs.As., 1a. reimpressió.
- SCHOEBEL, H. (1968) *Olimpia y sus juegos*, Ed. UTEHA, México.